

Száz éve született Vas István

Vas István

A LEFEJEZETT KÖLTŐ*

André Chénier

Franciaországban egyre gyakrabban hallatszik az az önvád, hogy a francia irodalmat az értelem eluralkodásának s ezzel bizonyos elszáradásnak a veszélye fenyegeti. De még az idegennek is észre kell vennie, hogy az irodalmi nyelv megmerevedése után az irodalom alól mintha apadnának az életet adó nedvek. A dolog természetéből következik, hogy ez a kiapadás a lírában érezhető leginkább. A nagy forradalom óta a francia költészet tud elragadóan lendületes lenni, mint az Hugóé, szellemes, mint Musset-é, fennköltlen filozofikus, mint Alfred de Vignyé, Paul Valéryé, ékszerként csiszolt és ragyogó, mint a parnassieneké, dekadens, mint Baudelaire-é és Mallarméé, hanem az érzelmeknek azt a vérbő és mégis gyöngéd áramlását, mely az angol, német és magyar költészetet szüntelenül termékenyítette, hiába keresnők benne. Ha gyöngéd, mint Lamartine-nál, Verlaine-nél, akkor az erő hiányzik belőle; ha értelmetlen, mint Rimbaud és Apollinaire nyomán a huszadik század költészeti forradalmaiban, akkor nagyon is értelmetlen. Legutóbb Franciaország legelőkelőbb irodalmi folyóiratában, a *Nouvelle Revue Française*-ban hangoztatta ezt a vádat Jean Giraudoux, a kiváló regényíró. Szerinte minden jelentős francia irodalmi megmozdulás, újítás ezt a kötöttséget akarta lerázni, hogy azután célt nem érve abba a megszokott polgáriasságba torkolljék, mely a francia irodalom szárazságának végső okozója. Ez természetesen a polgárság uralomra jutása után, tehát a tizenkilencedik századtól kezdve igazán szembetűnő, de végeredményben az egész francia irodalmat a polgári kasztszellem nyűgözte le. Tanulmánya művészien, de túlhajtottan következetes. Talán elég Villon, Ronsard, Rabelais, Montaigne neveit felidézni, hogy belássuk, a francia irodalomnak volt valaha ösztönös és gazdag vérkeringése. Ez az eleven tartalék a klasszicizmus aranykorában, XIII. és XIV. Lajos alatt már eléggé apadóban volt, mégis, Racine precizitása, ékessége mögött még annyi természetes édesség, valódi báj, ösztönös vonzerő mosolyog, hogy a franciák máig is kissé lemondó vágyakozással tekintenek reá vissza. De talán sehol sem érezni annyi bőséget, teremtő gyöngédséget, nedvekkel teli virágzást, mint Chénier költészetében.

André Chénier azon szerencsés természetű költők közé tartozik, akik abban a szövevényben, mely alkotásukat meghatározza, mindig két döntő irány, két szellemi birodalom határán állnak. Két fajta, két ízlés, két korszak, két életfelfogás, két világmegélés találkozáspontján az teszi őt naggyá, hogy mindezek az ellentétek nemcsak találkoznak, hanem benne és csak benne egyesülnek. És mivel, szerencséjére, összhangra teremtett lélek volt, ezek az ellentétek sem kuszáságot hoztak benne létre, hanem egész és érett

* Vas István hagyatékából (OSZK). Vas István a tanulmányt vélhetően a 30-as évek végén vagy a 40-es évek elején írta; nincs tudomásunk róla, hogy megjelent volna.

egyensúlyt. Kegyetlen sorsa nem engedte életművét befejezni. De alkotása, amellet, hogy egészében csillog az ifjúságtól, még töredékeiben is befejezettebb, mint igen sok nagy, de szerencsétlenebb, küzdőbb természetű költőé. Befejezés és kezdet volt egyszerre. Mindazt, ami szépet, finomat a tizenhatalcadik század végén még ki lehetett választani az ancien régime-ből, főlemeli és megragyogatja a szabadságeszmék megnyílt, tágasabb láthatárában. Esméiben a görög mitológia a modern természettudományokkal fonódik össze. A francia klasszicizmust betetőzi, alexandrinusaiban még Racine hangsúlyai, mondatformái élnek, de ifjú romantikája egyenesen átvezet a tizenkilencedik század költészetébe. A romantikusok büszkén hivatkoztak az ő lírájára. Verseiből első ízben Chateaubriand vitt néhányat nyilvánosság elé. Musset egy versében emlékszik vissza két szép sorára, De Vigny pedig regénybe foglalta alakját. A polgár elhasználatlan vérmérsékletével, bizonytalan vágyakozásával vállalta a nemesi életformát, s gondolatvilágában a kecses rokokó megvesztegető mosollyal öleli magához a robusztusabb új korszakot. Ez a sokféle szálból, ellentétből, találkozásból alakuló költői természet nemcsak azért kedvező, mert sokszínű, gazdag, nemcsak egyfajta tekintetet tud vonzani, hanem azért is, mert az ellentétek egymást csiszolják, mérsékelik, s így semmilyen túlzásnak, egyoldalúságnak utat nem engednek. Igaz, hogy nincsen olyan lelkes divat, mely ezt a művészetet szárnyára emelje, de kedveltsége nincs is alávetve olyan ízléshullámvásznak, mint a csak klasszikus Corneille-é, a csak romantikus Hugóé vagy az anarchikus Rimbaud-é. Ha a modern olvasót visszataszítaná a rokokónak belőle áradó könnyed, frivol és csillogó életérzése, elég ellensúlyozó, mérséklő vonást találhat Chénier romantikájában, rousseau-i érzelmességében s a haladásba vetett hitében. Ezeket a polgári eszméket viszont éppen a rokokó édessége teszi nemessé, előkelővé. Szerelmi líráját a görög–latin ihletés emeli magasra, de antik célzásaira a léhább olvasó sem unhat rá, mert mögülük vérbeli francia „charme” nevet a szemébe.

Hogy mennyire mély és előkelő egy nemzet műveltsége, annak egyik legdöntőbb próbája, miképpen tudta vérkeringésébe vezetni Görögország és Róma hagyományát. Ronsard és Montaigne szép példái a francia irodalmi renaissance teremtő erejének. Ez a hagyomány XIV. Lajos korára már parókát öltött, és versailles-i parfümtől illatozott. Corneille és Racine görög–római tárgyú drámáit eredetileg akkori francia öltözetekben játszották, s ez hívebb stílusérzékre vallott, mint amikor később a színészek a történeti hűség kedvéért tógát és kothurnust öltöttek. Chénier e megmerevedett klasszicizmus elől visszamenekült az eredetihez. Franciaországban senki sem tudta az antik örökséget annyi szerencsével felhasználni, mint ő. Eleinte a görög, később a latin költészet hatott rá jobban. Idilljeinek néhány részlete, például Herkules halála, Theseus harca a kentaurral vagy a nimfát üldöző szatír, olyan tömör, pontos és csillogó, hogy szinte előremutat Leconte de Lisle és Hérédia tökéletes, parnassien képeire. De az egészet a görög líra hatalmas lélegzete hatja át. Bukolikus verseibe néha egész részeket vett át Homerosból, Theokritosból, Moschusból, Bionból és másokból. De ha Berzsenyre gondolunk, nem vonhatjuk kétségbe, hogy lehet a klasszikusokat szó szerint is átültetni, s a vers mégis vadul eredeti marad. Chénier egy verses levelében ki is gúnyol valakit, aki hatásokat fedezett fel versében, s azzal vág vissza, hogy saját maga még sokkal többet tudna mutatni, mert ő kifosztotta az angolok, toszkánok, rómaiak és görögök múzsáit. „*Igy adja ez a bölcs és édes keverék / Ifjú gyümölcsseim érett, antik ízét*” – büszkélkedik aztán. Nemcsak utánozta a görögöket, hanem mint ő maga írja találóan, velük együtt teremtett. Ronsard-nál, Montaigne-nél a klasszikus ókor hatása, ha nem éppen általánosan felszabadító, még inkább csak irodalmi, Chénier-t a költészetten keresztül mintha az antik táj, mintha maga a görög Eros ihlette volna. Talán csakugyan azért tudta így át-

élni a görögséget, mert vérében hordozta: anyja ugyanis görög leány volt, akit apja Konstantinápolyban ismert meg, ahol üzleti ügyei miatt tartózkodott. Később kereskedelmi ügyvivő lett Marokkóban, anyja azonban Párizsban maradt, ahol szalonját a párizsi társaság, szellemi előkelőség látogatta, és fia itt ismerkedett meg későbbi barátai-
val, Le Brunnel, a De Pange testvérekkel, a Trudaine testvérekkel, Malessherbes-bel, az íróval és Daviddal, a festővel. André az a jellem volt, amelyet manapság sznobnak neveznek. Polgár létére nagyon is kereste az arisztokraták társaságát, életmódban is hozzájuk akart hasonlítani, s neve elé odahamisította a nemességet jelző „de” szócskát. Voltaképpen azonban nála nemcsak egyszerű sznobizmusról van szó, hanem arról az értékes vágyakozásról, mely már szép példákat mutatott arra, hogy a költő sokszor nem az, aminek született, hanem ami szeretne lenni. Így alakult át sokszor idegen vérű költők szelleme és nyelvezte valamely nemzet képére, így lett a spanyol Hérédia nagy francia költő, Chénier pedig ízlésben, tartásban, vérmérsékletben nemesebb nemes, mint akitet a születés tett azzá.

Ami természetes is, hiszen azok számára a nemesi életformának nem lehetett annyi vonzereje, mint a viszonylag alulról jött költőre. De nem is panaszkodhatott, a társaság, melybe vágyódott, befogadta őt. Attól fogva, hogy a strasbourggi katonáskodást abbahagyta, általában Párizsban élt. Egyszer Görögországba készült, de betegsége miatt még Olaszországból visszafordult. Azután apja a londoni francia követségen helyezte el, de itt sem maradt sokáig, mert nem érezte jól magát; az angolokat különben sem szerette, barbároknak, szívteleneknek, pénzükre gőgöseknek tartotta őket. Ezután, ha nem tartották fel vesebántalmai, vagy nem szórakozott éppen valamelyik barátja birtokán, idejét irodalmi tanulmányain kívül mulatozásokkal és szerelmekkel töltötte. Ezeknek emlékét őrzik az ELÉGIAK. Keletkezésükről maga Chénier ír legszebben Le Brun barátjához intézett versében, melyben szerénysége mögött is büszkén vallja magát Ovidius, Propertius, Tibullus, kedvesét, Camille-t pedig a latin költőkedvesek, Corinna, Cynthia, Delia utódjának. Hadd mutassam be ennek a remek elégiának a fordítását, talán jobban megérteti Chénier-t, mint a késői magyarázat:

*„Kallimachos, Bion árnyai, manések,
Szent ligetek közé vonjátok léptemet.
Vegyíteni merem, Parnassus ifju papja,
A franciák dalát görögös kórusokba.
Melyik a völgy, ahol finom írásaid
Vágyadhoz hajlíták nők ritka bájait?
Hadd hallja ezt szívem és égjen ifju tűzben!
A hír felé soha Pegazust én nem üttem.
Mert a nyugodt homály szememnek kedvesebb,
Mintha kegyencei szorgosan fénylenek.
Ha csupán fiatal rögeszmémet figyelném,
Homeros sugarán gyulladna lánggra elmém,
Hozzá új lendület emelné fel nevem,
Míg szájról szájra száll, boldogan, győztesen.
De az Elégia gyöngédebb kellemével,
Sóhajjal csábitott, amely szívembe ér el,
Mosollyal könnyező, lazák a fürtjei,
Két szemét nedvesen ég felé emeli.
Itt sétál énvelem, kezét kezembe' tartom,*

*A paloták között, a gazdag Szajna-parton;
 Szerelmek népe jár mögöttünk és velünk,
 Kezükbe' lant. Szelíd, édes kíséretünk,
 Melyet Hellas után Rómába vitt a hullám!
 És Délia huga az én gógös Camillám.
 Mert az Elégia dalunkban újra él,
 A francia Múza már lágyabban beszél.
 Mielőtt terve még velünk valóra válott,
 S egymásnak átadott, barátoknak a barátot,
 Szívünk külön-külön szerelme már megért;
 Tehozzád támaszul könyörgött lantodért.
 S hogy édes, hódító bánatát lássa Páris,
 Tőlem szerelmes lírámát kérte máris.
 Vénus leánya ő, csupa báj, ideleenn
 Két szeretője volt, egymásnak idegen.
 Bár szép kegyéből én a kisebb részt arattam,
 Most büszkén mondom én, hogy mégis hű maradtam,
 S könnyek és mosolyok kísérik versemet,
 Melyet a ciprusa, rózsája díszített.
 Lágyulva lant szaván a sziklák Ripheában
 Tolongtak egykoron víg Orpheus nyomában;
 A líra örködött a thebai falon;
 A lantnak köszöné szép sorsát Arion.
 S a gyönyöröket én, mivel dalomra nyertem
 Nem egy csinos leányt, kit meghatott a versem,
 Szidta a hűtelent, kitől a bűm eredt,
 S vágyott szeretni azt, ki ily nagyon szeret.
 De hát még, istenek! mikor sóhajra nyilván
 Az ajka, dalomat figyelte szép Camillám;
 S a vers, mely durva és szelíd egymás után,
 Egy elnéző mosolyt fakaszt ki ajakán,
 S a hangom hallatán az arca lánggra válik,
 Hozzám repülve jön s a csókjával megállít!
 Ó nem hagyom el én e bűvös berkeket,
 Ahol Tibullusom sóhajtvá révedett,
 Hol emlékszik a lomb Corinna bájós hölgyre,
 Hol Cynthia nevét írták a régi tölgyre,
 Hol nem a franciák szokott ösvénye vitt,
 Itt lelték lépteim Le Brunnek lépteit.*

*Bár fiatalkorom gyöngéd írása lenne
 Törvénykönyv, intelem gyönyörre, szerelemre:
 Széthintve mindenütt a Venus kellemét,
 Hogy benne lelke és a hangom élne még;
 Bárcsak egy ifju hölgy, heverve selymes ágyán,
 Öröme készülön, a kedvesére vágyván,
 Vidulna dalomon s képzelne azalatt
 Kedves, közelgető, bőséges csókokat;*

*Hogy jól szeressenek, dalomtól felhevülve,
Együtt szavaljanak, versemben elmerülve,
S gyönyörtől bágyadón, még látva lángomat,
Keresve új gyönyört, tüzessé váljanak;
Majd Liza hajnalon, szigoru zárdaágyon
Olvassa versemet, s a lelke messze szálljon,
Ha zajt hall, remegő kezével dugjon el
A takaró alá, a melléhez közel.
S egy ifju, akinek hatalmas lángja égne,
Sok édes képemet olvasva így beszélne:
»E költő szíve ég, akárcsak az enyém
És amit ő leírt, ugyanazt érzem én.«*

Ez a fordítás, mellel, nem adhat egészen hű képet az eredeti zenéjéről, mert Chénier verseinél a fordítót sajátos ritmusfeladat várja, tán az egyetlen, melyet a magyar verselés nem tud megoldani. A francia alexandrinus ugyanis kétféle. Elterjedtebb változata nálunk is ismert; ebben a jambikus lejtést a hatodik szótag után szigorú cezúra vágja ketté, miáltal az egész vers keményebb zenét kap. Régebben azonban dívott egy másik változat is, mely megtartotta ugyan ezt a szabályos formát, de emögött lágyabb ritmus rejtőzött, az egyfolytában, cezúra nélkül ütemezhető anapaestus. Ezt az által érték el, hogy a franciák a versben a „néma e”-t hol kimondják, hol nem, aszerint, amint a ritmus megkívánja; ezt pedig a magyar nyelv semmiképpen nem utánozhatja. Ez a görögös ritmus talán sehol nem olyan fontos, mint Chénier verseiben, mert bizonyára ritmikailag sem alaptalan az a kifejezése, hogy a francia dalokat Görögország kórusaiba keverte. Chénier ugyanis nemcsak a legszerencsésebben, de a legtudatosabban is antik ízlésű költő. Különbözik ő is meggyőző példája annak, hogy a poeta doctus, a tudós költő nagyon is megfér a szív költészetével, a romantikával. Lány érzelmességét, ifjú szenvedélyét a régi kézművesek finom munkájával csiszolta verseiben remekké. Ez a léha életű világfi művészetében tudott olyan aszkéta lenni, mint a legrajongóbb irodalmár. Különös és jellemző, hogy életében alig jelent meg verse nyomtatásban. Ezt szigorú igényein kívül elősegíthette a nemesi életízlés is, mely nála valódi arisztokratizmusig emelkedett, s amely nyilván nem vágyakozott a sokaság megnyerésére, a szélesebb arányú hírnévre, s megalégedett azzal, ha barátai ismerték verseit. A forradalmárok aztán, akik közt – különösen a jakobinusok előretörésével – nemigen akadt, aki a francia Parnassuson jártas lett volna, csodálkoztak is, honnan veszi az ismeretlen ifjú azt a méltóságot és fölényt, mellyel őket leckézteti. Halála előtt ugyanis csak ezek a politikai cikkei és néhány politikai verse jelentek meg a nyilvánosság előtt. A nyomdafestéknek ez a megvetése okozta, hogy halála után – barátai is nagyjából kivégeztetve – nemigen volt, ami nevét a felszínen tartsa. El is feledték, amíg Chateaubriand – igaz, inkább romantikus halálától meghatva – 1802-ben néhány versét közre nem adta. De az érdeklődés iránta csak 1819-ben, tehát halála után huszonöt évvel érett meg annyira, hogy verseinek önálló, bár korántsem teljes kiadása megjelenhetett. Különbözik verseinek csak kisebb részét fejezte be, a nagyobb töredék maradt. Szokatlanul tudós gondolat alkotott, mindig egész sereg versen dolgozott egyszerre, lassanként javítva, faragva, ötvözve őket. Saját hasonlata szerint akár a harangöntő, egyszerre húsz-harminc harangot formál meg, s aztán egyszerre önti mindegyikbe az ércet, úgy csinálja ő is verseit; ma még semmi sem kész, holnapra minden meglesz. Az igazi, eleven érzelmeknek és a finom költői tudománynak szövetsége talán sehol sem olyan vonzó nála, mint éppen

az elégiákban. Egy mindig szerelemre hajló, szenvedélyes természet fiatal életereje, lágy és mégis magával ragadó, ösztönös zenéje egy egészbe olvad itt a világius könnyedséggel, behízelt tizenhatalmadik századi bájjal és a forma tökéletes eleganciájával. Csakugyan méltó örököse a nagy latin elégiaköltőknek, akiktől sokat vett át szerelmes verseibe. De ő lényegében latin, szerelmi lírája is pontos, csillogó, valóságához kötött. Nem ismeri az érzelmeknek azt a boncoló kegyetlenségét, mely a modern szerelemérzést vagy a régi nagy angol költők szerelmi líráját jellemzi. Nem az érzelmek mélységének, hanem igazi latin módra az élet valóságának és változatosságának fölfedezésében merész. Szerelmi lírája éppolyan testes és élveteg, mint Propertiusé, Ovidiusé, s éppoly kevésbé veszít ezáltal magas művészetéből.

Chénier különben mindenképpen nyílt szemmel nézte az életet, és nyílt szívvel válaszolt rá. A francia változások hatására nagy költeményt írt Franciaországról, mely befejezetlenségében is remeke a francia hazafias lírának. Hogy az élet és nem a divat ihlette, mutatja, hogy ezt a versét sem a nagyközönségnek szánta. Akkor fordult először a nyilvánosság elé, amikor hatni akart rá, és szembefordulni a forradalom szélsőségeivel, a terror és kegyetlenség örült áradatával. Fellépésével a szabadság tisztaságát és méltóságát, a költői józan eszt és mérsékletet, a horatiusi arany középszert, az igaz emberi részvétet képviselte. Sainte-Beuve megható hasonlata szerint úgy kell képzelnünk állásfoglalását a vérengzéssel szemben és a kivégzettek mellett, mintha az ANTIGONE kórusából kiválnék egy ifjú, s ő maga emelne szót a halálba induló szűzért: ugye biztosan őt is kivégeztetné Kreon Antigonéval együtt? De ehhez még képzeljük el azt is, hogy az ifjú nemcsak a görög tragédia költői pátoszával, hanem francia szabadsággal, szellemességgel, gúnyval beszélne: mennyivel inkább meggyűlölné őt Kreon? Mert Chénier nemcsak ihletett költő volt, nemcsak igen művelt költő, hanem rendkívül okos ember is. Ha nem lett volna oly elhivatott a költészetre, folytathatta volna Montaigne, La Bruyère, Vauvenargues bölcselkedő műfaját is. Már ifjúkori jegyzetei, levelei telítve vannak meglepő élet- és emberismerettel, helyes ítélettel, telitalálatú fogalmazással, bátor gondolkodással. Talán az első volt, aki Voltaire-t már a tizenkilencedik század szellemében ítélte meg, s emberi gyarlóságain kívül azt is szemére hányta, hogy felvilágosodása csak a nagyurakra van szabva, s a szegényeket megvetéssel kihagyja belőle. Nagyon élénken érdeklődött a természettudományok, Newton, Buffon művei iránt. Az invencióról szóló hatalmas versében átgondolt, szárnyaló filozófiával írja le, hogyan képzei a modern költészet eszményét, melyben a klasszikusok költészete az újkori tudományokkal egyesül. Ebben a versben adja költészetének ezt a remek és híressé vált megfogalmazását: „*Új gondolatokra csináljunk antik verseket.*” Tervezett is egy modern kozmogóniát Lucretiusnak a dolgok természetéről írt nagy természetfilozófiai költeménye nyomán, de ebből a HERMES című munkából csak néhány töredék maradt fenn, így is mutatva az egésznek diadalmas lélegzetvételét. Ő, aki latin és rokokó módon hitetlen volt, gyilkos iróniával írt a tömegről, amely csak hiszékenységből hitetlen, és majmolásból veti meg a vallást. La Bruyère az előző században még azt írta, hogy bigott az az ember, aki ateista király alatt ateista volna. Chénier ezt az elvet úgy fordítja meg, hogy akik ma Voltaire szavára Istent és a misét gúnyolják, Calvin idejében megölték volna Servet Mihályt. Ilyen megművelt értelemmel, saját úton járó gondolatokkal, csillogó észjárással fordult a jakobinusok ellen. Ezek nem sokat adtak költői hírnevére, de a francia nép valódi ellenségeiről és a pártszellemről írt művei hamarosan ráirányították a közfigyelmet. Valószínűleg az első volt, aki megírta, hogy a vélemények és eszmék inkvizíciója mindenképpen támadás a szabadság ellen, akár a zsarnokok, akár a nemzet és a nép nevében történik. De akkor emelkedik legmagasabbra politikai írásaiban,

amikor arról beszél, hogy Franciaország nemcsak magáért felelős, hanem egész Európáért, mert a francia forradalom a világ végzetével terhes, és ha sikerül, a népek visszanyerik emberi jogait, de ha elbukik, láncok megnehezednek, és megnő a zsarnokok gőgje. Mennyi költői előrelátás, milyen stoikus erkölcs hajtotta ezt a könnyed és előkelő poétát! Még gúnyverseket is írt, pedig ezeket régebben megvetette, s a szatírákat alacsonyrendű műfajnak tartotta. De ha most alacsonyrendű emberekkel volt dolga! Életvidám természete ekkor már meglehetősen elkeseredett. Kezdett magára maradni; barátainak egy része börtönben ült, másik része átpártolt a győzőkhöz. David glóriás képet festett azokról, akiket ő jambusaival ostromozott. Chénier nézetei sohasem ingadoztak, most is úgy gondolkodott, mint ifjúkorában. Bizonyos, hogy politikailag a girondistákhoz állt legközelebb. De nemcsak a jakobinus gyűlölte benne a girondistát, hanem a forradalom kerekére felkapaszzkodott polgár a nemessé lett polgárt, a politikus a költőt, a közönséges demagógia az előkelő mérsékletet. Sorsát saját maga fogalmazta meg, szintén előrelátóan, még amikor azt fejtegette, hogy Voltaire-nek sem ellenségei, sem rajongói nem fogják neki megbocsátani azt, amit Európának erről a bálványáról írt: *„Általában ez a sorsa azoknak az embereknek, akik az igazságot szenvedély nélkül keresik, akik nem akarnak mást, mint pontos eszméket a dolgokról, és hogy ezeket továbbadhassák anélkül, hogy egyesek igazságtalanságának, mások elfogultságának hízelegjenek. Mérsékletük, mely mindig az igazság hangsúlya, mindig mind a két pártnak úgy tűnik, mint a saját túlzásaik szatírja.”*

Ő fogalmazta azt a szép és méltóságteljes levelet, melyben a király azzal a kéréssel fordult a nemzetgyűléshez, hogy a néphez fellebbezhessen az ítélet ellen. Ez aztán végleg megpecsételte Chénier sorsát. Ami annál tragikusabb, mert ő nem kereste a halált. Nem volt hite, amely a vértanúságra hevítette volna. Írja ugyan egy levelében, hogy az élet nem ér meg ennyi szégyent, de amikor látta, hogy fellépése hatástalan maradt, visszahúzódott a közéletől. A szabadság józan szeretete szólaltatta meg, de semmilyen eszméért nem akarta az életét feláldozni. 1792 végén kiköltözött az elhagyott Versailles-ba, ahol betegeskedett, a HERMES-en dolgozott, bukolikáit írta, meg nagyon finom szerelmes verseket egy Fanny nevű hölgyhöz. 1793 őszén visszaköltözött Párizsba. Ekkor fogták el, amint éppen látogatóban volt egy családnál, ahol a ház asszonyát szintén bebörtönözték. Kihallgatásának jegyzőkönyve fennmaradt. Sokat faggatták, miből él, kitől kap pénzt és mennyit, miért kapott Angliából levelet, miért nem volt katona. Amikor betegségére hivatkozott, azzal torkolták le, hogy még a púposok és sánták is elmentek megvédeni a hazát. Társasága iránt érdeklődtek, de egyetlen nevet sem mondott meg. A börtönben különben nem érezhette magát nagyon rosszul. Az arisztokrácia nagyjában véve üldöztetésében is megtartotta ragyogó modorát, szépen és finoman tudott meghalni, nem rajongásból, hanem pusztán jó nevelésből, s a guillotine előtt, a börtön szűkös viszonyai között folytatta előbbi életmódját, mely többnyire sem jámbor, sem erkölcsös nem volt. Chénier-t a Saint-Lazare börtönben olyan kellemes és előkelő emberek vették körül, mint Montalembert, Montmorency, Noailles-Rohan herceg, Broglie herceg, De Vergennes, Ginguéné, Madame de Saint-Aignan, Fleury hercegné s a Trudaine fivérek, akiket egy nappal Chénier után végeztek ki. Madame de Bonneuil, a Camillaversek modellje, egy szomszédos börtönben volt. Chénier a börtönben verseket írt, és szerelmes volt egy arisztokrata hölgybe. Óróla mintázta utolérhetetlen remekművét, A FOGOLY LÁNY-t, melybe azonban saját gyöngéd ifjúságát, fájdalmas életkedvét is beleénekelte. Apja hónapról hónapra halasztatta pörét, és sikerült is aktáit mindig legalulra tétetni. Csak két nappal maradt le a célról: ötvenkét órával fia kivégeztetése után megbukott a terror, és Robespierre-t kivégezték. Utoljára Barère-hez, a végrehajtó bizottság egyik legbefolyásosabb tagjához fordult. De rossz helyen kopogtatott, Barère Chénier-

nek leggyűlölködőbb ellensége volt. Jelleme és élete is végzetesen ellentétes volt az övével. Ügyvéd volt, és Chénier-vel együtt alapító tagja *Az alkotmány barátai* társaságnak, amelynek alapelveihez Chénier végig hű maradt. Barère azonban a Hegypárt előretörésével átpártolt a jakobinusokhoz, a legádázabb terrorista lett, a lefejezést olyan ékesszólóan tudta ajánlani, hogy „a guillotine Anakreonjára”-nak nevezték. Hogy, hogy nem, a döntő pillanatban megint áruló tudott lenni, az első volt, aki Robespierre halálára szavazott, és a direktóriumban is megőrizte befolyását. Túlélte Napoleont, a restaurációt, és tekintélyes öregségben halt meg 1846-ban, ötvennégy évvel Chénier után. Amikor az apa a költő életéért könyörgött, azt felelte: „Polgártárs, nyugodjék meg, a fia három nap múlva el fogja hagyni a börtönt.” Csakugyan elhagyta, három nap múlva vitték kivégzésre egy Roucher nevű még fiatalabb költővel együtt. A sorfalat álló nép szidalmi, a nők rikácsolása s a rájuk hulló kavics és szemét közepette a két költő a szégyenkordén nevetgélt, tréfált, versekről vitakozott, majd felváltva Racine-t szavalták a vesztőhelyig.

Chénier feje fölött a guillotine zuhanása hatalmas jelkép: az újkori társadalom ítélte halálra a régi Franciaország gyöngédebb, elevenebb, virágzóbb és előkelőbb költészetét. Amikor negyven évvel később Alfred de Vigny hatalmas költeményben vádolja a modern civilizációt, mintha egy kissé őerte is bosszút állna. Vigny különben sok tekintetben folytatja Chénier gondolatait, amikor a satíra, a költészet lealacsonyodása ellen fordul, a városi civilizáció ellen, amelynek kövezett utcáin nem nőhet a költészet virága. De Chénier természetes bája, édesebb, közvetlenebb hangsúlya eddigre már reménytelenül elveszett a francia költészetből. A történelem egyik legdöntőbb fordulóján úgy áll alakja, mint a francia múlt képe és a jövő ígérete. Lehet, hogy nem volt a franciák legnagyobb költője, de mindenesetre a legnagyobb francia lírikus. Aki a francia szellemet meg akarja szeretni, rajta keresztül teheti meg legkönnyebben, mert benne öltött legszebb alakot mindaz, ami Franciaországban örökké vonzó és szeretetre méltó marad.

SZOMORY DEZSŐ: HOREB TANÁR ÚR*

Athenaeum kiadása

Vannak művészek, kiknek fejlődését ha visszatekintve nézzük, pályájuk első fele mintegy előkészületnek látszik arra a hatalmas műre, melyet későn, sokszor életük végén alkotnak meg. S vannak viszont, akik férfikorukban végeznek a nagy munkákkal, s akiket később már csak néhány halk árnyalat érdekel, s legfőbb becsvágyuk azokat az árnyalatokat egész finom, vázlsruerű rajzokkal visszaadni. Persze, ezek a vázlatok néha többet érnek a nagy vásznaknál. André Gide-nek tán legmeghatóbb írásai mostanában

* Vas István hagyatékából (OSZK). A HOREB TANÁR ÚR 1934-ben jelent meg, Vas István vagy ebben az évben, vagy 1935-ben írta kritikáját; nincs tudomásunk róla, hogy a kritika megjelent volna.